

Boileau, Montaigne, Voltaire, Hugo és George Sand, illetve Coleridge, Wordsworth, Byron, Swift és Scott műveit gyűjtötte. Hiányoznak viszont a magyar irodalomtörténeti kánon nagyjai, de megtalálható Fáy, Gvadányi, Mednyánszky, Pulszky, Rummy. Van persze még egy-két kuriózum, mint például Cooper indiánregényei vagy a *Boszorkányok pörölye* (*Malleus maleficarum*).

A katalógus tehát fontos credménye a művelődéstörténeti alap kutatásnak. Ha bárki képet szeretne kapni arról, hogy milyen szellemi hatások érték báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztert, korának egyik legműveltebb és nagy hatású liberális értelmiségijét, az bátran használhatja ezt a könyvet kutatásai kiindulópontjaként.

Boronkai Szabolcs

BÉNYEI MIKLÓS: EÖTVÖS JÓZSEF KÖNYVEI ÉS ESZMÉI

Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 215 l. (Csokonai História Könyvek).

Bényei Miklós az utóbbi évtizedekben számos kötetet, főként biográfiákat publikált a reformkori művelődés- és irodalomtörténet tárgykörében. A szerző ezúttal is a téma sokoldalú, sok szempontú megközelítésére vállalkozott, minek következtében munkája az irodalmárok, a könyvtár-, a művelődés- és az eszmetörténészek, illetve az olvasásszociológia történeti aspektusai iránt érdeklődők figyelmére egyaránt számot tarthat.

A monográfia Bényei Eötvösre vonatkozó, több évtizedes kutatómunkájának eredménye, melynek fő előzménye az *Eötvös olvasmányai* című, 1972-ben publikált könyve. Mostani kötetében az azóta számos szaklapban – így az *Alföldben*, az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, a *Magyar Könyvszemlében*, a *Történeti Szemlében* stb. – közölt, illetve önálló kötetekben megjelent, szám szerint tizenöt tanulmányát gyűjtötte össze, rendezte egységes kompozícióba. Bényei két fő szervezőelv köré sűríti írásait. Egyrészt eltérve a biográfiai tárgyalásmódtól, szakít a kronologikus szervezőelvvél, s nyitásként Eötvös könyvhagyatékával foglalko-

zik, ezzel is jelezve, hogy nem történeti, hanem problémaközpontú látásmóddal közelített témájához. Többnyire a hagyatéék vizsgálata szolgál alapul a további tanulmányok filológiai vizsgálódásaihoz. Ezt az eljárásmodot a kötet első nagy tematikai blokkjában, tanulmányfüzérében alkalmazza, melyet *Az olvasó* címmel lát el. Másrészt a második és a harmadik dolgozatsorozatban (*A gondolkodó* és *A politikus*) főként a faktografikus adatokra helyezi a hangsúlyt, s életrajzi elemek köré gyűjti a vonatkozó irodalmi, filozófiai, társadalmi és politikai kérdésfelvetéseit. E két szervezőelv természetesen nem izolálja két, illetve három különálló egységé a művet, hanem csak tendenciaként van jelen.

A kötet kompozíciójáról szólva meg kell jegyeznünk, hogy szinte mindegyik fejezet az életmű más-más aspektusával foglalkozik, így Bényei értelmezői-értékelői horizontja tág teret foglal magában. Ám ami a monográfiának interdiszciplináris témakezeléséből adódó előnye, az a recenzens legfőbb korlátja is, hisz nem lehet tizenöt tanulmányról azonos mély-

séggel és igénnyel szólni. Így a továbbiakban csupán a főbb orientációs pontokra térek ki.

A nyitótanulmány (*Eötvös József könyvtára*) a ma Eötvös Könyvtárként ismert hagyaték történetét vizsgálja: egyrészt az állomány kialakulását, melyhez szorosan hozzátartoznak gyűjtőjük olvasói szokásai, valamint annak kalandos utóéletét: szétbontását, majd újbóli egységesítését. Mint tudjuk, egy könyvtár kialakításában nem csupán a tartalmi szempontok dominálnak, hanem olyan unikálisnak tekinthető kiadványok gyűjtése is, amelyek könyvészeti értékkel bírnak. Bényei külön kitér az állomány elemzése kapcsán a hagyaték könyvritkaságaira, melyek közt Elzevir és RMK kötetek is vannak. De a könyvtár tartalmi elemzése túlmutat a biográfiai indíttatáson, a korszak könyvtártörténeti és olvasásszociológiai kutatásai számára nyújt hasznos információkat, amennyiben az ún. főúri könyvtárak tipikus példájának elemzésével foglalkozik.

Joggal merül fel sokakban a kérdés, mit adhat egy ilyen rekonstrukció az irodalomtudománynak. E kérdésre a monográfia további írásai válaszolnak. Az *Eötvös József ismeretlen kéziratok feljegyzései* című fejezet a kötetekben fellelhető gloszszakat, bejegyzéseket gyűjti egybe illetve elemzi, s ezzel a filológiai munkával a szélesebb horizonton mozgó intertextuális kutatásokhoz járul(hat) hozzá. Az itt található feljegyzések nagy hányada aforizma is egyben, mely nemegyszer a forrásdokumentum szövegét gondolja tovább vagy legalábbis arra reflektál. Ugyancz igaz az *Adalékok a Magyarországon 1514-ben forrásaihoz* című tanulmányra is, mely a regényhez felhasználta, Eötvös által nem hivatkozott, ám a hagyatékban meglévő

történeti munkák forrásértékét hivatott bizonyítani. Az *Eötvös világirodalmi olvasmányai* című fejezet a – főként a könyvtárban szintén fellelhető – német, angol és francia nyelvű irodalom hatásvizsgálatára vállalkozik, a személyes megnyilatkozásokat, motivikus, tematikai egységeket, stilisztikai megfeleléseket is érintve. A kötet első harmadának záró tanulmánya, mely az *Eötvös József magyar irodalmi olvasmányai* címet viseli, mintegy átvezetőül szolgál *A gondolkodó* című, második nagyobb tematikai egységhez, amennyiben „a magyar szépirodalom és Eötvös József viszonyát” vizsgálja Bényei. Közismert ugyanis, hogy Eötvös a német után másodikként sajátította el a magyar nyelvet, melyben nagy segítségére voltak barátai, illetve az általuk ajánlott olvasmányok, melyek nem csupán ízlését, hanem egyben gondolkodásmódját is formálták. E fejezet – a címmel ellentétben – nem annyira a művek, a szövegek nyújtotta kapcsolódási lehetőségekre mutat rá, mint inkább a kor irodalmi életének hatására, illetve annak kiemelkedő tagjaival, így pl. Vitkovics Mihállyal, Virág Benedekkel, Szemere Pállal, Szalay Lászlóval, Kemény Zsigmonddal, Gyulai Pállal való barátságára, munkakapcsolatára.

A második nagy tematikai egységben filozófiai és eszmetörténeti áramlatok hatástörténetére helyeződik a hangsúly, amennyiben Bényei a francia felvilágosodás, illetve a kor szocializmusának szerepét vizsgálja Eötvös publicisztikai írásaiiban. A *paraszti szorgalom apoteózisa* című dolgozat, mely tulajdonképpen a kötet egyetlen interpretációs igényű írása, e világnézeti elemek Eötvös szépirodalmi szövegeiben, főként regényeiben való jelenlétét fejti fel, ami szintén jó átte-

zetőül szolgál a záró egységhez (*A politikus*). Ám úgy véljük, nem túl szerencsés irodalmi elemzés motívumkutatásának tárgyául választani egy olyan ideológiai töltésű, ma már korszerűtlen kérdésfelvetést, mely nemcsak anakronisztikusnak hat, hanem amelyet a korábbi szakirodalom már bőven körüljárt, s amely erősen implikálja szerzője világnézeti attitűdjét.

A záró dolgozatfüzérben már a történeti aspektus válik uralkodóvá, hisz a közéleti ember kerül a vizsgálat előterébe: a modernizáló, a polgári átalakulást szorgalmazó, reformer Eötvös. Oktatáspolitikáját tárgyalva a vonatkozó szakirodalom jó összegzését kapjuk, de csupán azt. Bár a publicisztikai írásokat (*Kelet Népe* és *Pesti Hírlap*) bevonja történeti szempontú vizsgálataiba, hiányoljuk a szépirodalmi szövegek erre vonatkozó utalásainak alaposabb kifejtését, melyek csupán az említés szintjén maradnak meg. Műfajában legsikerültebbnek érezzük a hiánypótló *Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy* című fejezetet, hisz Eötvös kultúrpolitikájának egyik nem túl sokat emlegetett, de fontos csomópontja a könyvtárakra kiterjedő intézkedése. (S itt főként az Egyetemi, az Akadémiai és az Országos Széchényi Könyvtár támogatására, fejlesztésére gondolunk.)

Összefoglalásul elmondható, hogy Bényei írása alapos és sokoldalú filológiai elmélyültségről tesz tanúbizonyságot, melyben rendkívül meggyőző, színvonalas jegyzetapparátussal támasztja alá kutatá-

sának tételmondatait. Továbbá számos olyan figyelemreméltó területet érint, amelyet a szakirodalom eddig csupán periférikusan kezelt vagy mellőzött, annak ellenére, hogy mind külföldön, mind nálunk lankadatlan érdeklődéssel foglalkoznak szerzőnk szerteágazó tevékenységével. A kötet erénye interdiszciplinaritása is, mellyel a témához nyúl, hisz tanulmányai, mint erre írásunk elején már utaltunk, több tudományterület tapasztalatait felhasználják. Ez a metodika annál is inkább helytálló, mivel Eötvös tevékenységterületei sem választhatók szét egymástól. Hiányzónak érzünk azonban egy összegző jellegű, bevezető tanulmányt, melyben eddigi kutatásainak főbb állomásait és eredményeit gondolná újra, mely az amúgy logikus, szépen átgondolt kompozíciót koherensebbé, zártabbá tehetné. Végetetül a recepciótörténetet, illetve az Eötvös Józsefről szóló szakirodalmat tekintve, a recenzens azt is hiányolja, hogy a közelmúltban nem született olyan Eötvös-monográfia, mely az író (s főként a szépíró) alakját helyezi előtérbe, illetve szövegközpontú közelítésre vállalkozik, s mindazt a történeti és elméleti tapasztalatot felhasználja, mely az életmű újraolvasásához segítséget adhat. Persze mindezt nem Bényei művének kritikájaként mondjuk, hisz alapvetően nem ilyen jellegű munkára vállalkozott. S amit ígért Eötvös könyveiről és eszméiről, azt színvonalasan megkaptuk.

Rózsafalvi Zsuzsanna